

М. І. ОТРОШ

Михайло Іванович Отрош, кандидат юридичних наук, докторант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПАПА РИМСЬКИЙ ЯК СУВЕРЕН ДЕРЖАВИ МІСТА ВАТИКАН

З офіційного титулу Папи Римського «*Episcopus Romae, Vicarius Iesu Christi, Succesor principis apostolorum, Summus Pontifex Ecclesiae Universalis (Catholicae), Primas Italiae, Archiepiscopus et Metropolitae provinciae Romanae, Princeps Civitatis Vaticanae, Servus servorum Dei*» («єпископ Риму, вікарій Ісуса Христа, наступник князя апостолів, Верховний понтифік Вселенської (Католицької) Церкви, прима Італії, архієпископ і митрополит Римської провінції, суверен Держави Міста Ватикан, слуга слуг Божих»)¹ впливає, що він є необмеженим главою Католицької Церкви і сувереном Держави Міста Ватикан. Папа Римський виступає фізичним носієм суверенітету і повноважень, закріплених за Святим (Апостольським) Престолом², під яким, згідно з каноном 361 Кодексу канонічного права Римо-Католицької Церкви (далі – РКЦ), розуміється єпископська кафедра Римського Папи, тобто Римський Понтифік, а також Державний (Папський) секретаріат та інші установи (конгрегації, суди тощо) Римської курії, якщо з самої суті справи або з контексту не впливає інше³. Таким чином, обсяг повноважень Папи Римського ідентичний обсягу прав Святого Престолу, який будучи суб'єктом міжнародного права є носієм духовного та світського суверенітетів і відповідно до Латеранських угод 1929 р. одночасно є верховним органом всієї Католицької Церкви та сувереном Держави Міста Ватикан.

Про сучасний правовий статус Держави Міста Ватикан у міжнародному праві може йтися з часу укладення Латеранських угод – загальна назва документів, підписаних 11 лютого 1929 р. Святим Престолом і Італійською державою, які регулюють відносини між ними. Названі угоди були підписані у Латеранському апостольському палаці (звідси походить і назва угод) зі сторони Святого Престолу державним секретарем П'єтро Гаспаррі та зі сторони Італії – главою італійського уряду Беніто Муссоліні. Переговори щодо укладення Латеранських угод у 1926–1929 рр. проводили Доменіко Бароне з боку Італії та Франческо Пачеллі від імені Святого Престолу.

Латеранські угоди складаються з двох документів – Трактату (27 статей) і Конкордату (45 статей). Укладення Трактату було продиктоване необхідністю вирішення так званого римського питання, яке виникло у 1870 р. внаслідок насильницького приєднання Церковної держави до щойно утвореного Італійського королівства, позбавлення Папи світської влади і його відмови визнати Італійську державу. Трактат створював суверенну, незалежну і нейтральну державу Ватикан з територією в 44 гектари, розташовану на правому березі Тибру у центрі Риму. У ст. 1 Трактату католицтво як релігія переважної більшості італійців було оголошене державною релігією Італії. Інші статті регулювали питання зносин Ватикану з іноземними державами, створення телеграфних, телефонних і поштових служб, будівництва залізничної станції на території Ватикану, а також питання ватиканського громадянства тощо.

До Трактату було додано 4 документи: план, який визначав кордони держави Ватикан; креслення 12 будівель на території Риму, які отримували право екстериторіальності; креслення будівель, звільнених від оподаткування; фінансову конвенцію. Згідно з цією конвенцією, Італія зобов'язувалася виплатити Ватикану 750 млн італійських лір і видати 5-відсоткові облигації на суму в 1 млрд лір як компенсацію за втрачений Папою дохід із земель Церковної держави.

Конкордат регулював весь комплекс питань щодо становища Католицької Церкви в Італії. Він також забезпечував главі Католицької Церкви вільне і незалежне здійснення його духовної влади, а саме: вільні зносини й листування Папи з усіма єпископами; право єпископів і кардиналів безперешкодно підтримувати зв'язок з усіма віруючими; право єпископів безперешкодно оприлюднювати укази, листи, булли та інші документи, що виходять з Римської курії (частково ця стаття повторювала і доповнювала ст.ст. 12 і 19 Трактату)⁴.

Таким чином, Латеранські угоди відновили світський суверенітет Святого Престолу та остаточно врегулювали «римське питання» *de facto i de jure*. Папа Римський став політично незалежним государем, оскільки договір проголосив «повний суверенітет та юрисдикцію Святого Престолу над Ватиканом». У свою чергу Папа Пій XI визнав об'єднане Італійське королівство під владою Савойської династії і Рим як його столицю. Хоча Латеранські угоди є двосторонніми договорами і їхня дія безпосередньо не розповсюджується на треті країни, однак міжнародне співтовариство погодилося з ними, визнаючи за Святим Престолом як суб'єктом міжнародного права всі прерогативи, що впливають з територіального суверенітету.

Латеранський договір (трактат) визначив міжнародно-правовий статус Святого Престолу та Держави Міста Ватикан і фактично став складовою частиною їх правового порядку. У преамбулі Договору говориться, що «для забезпечення абсолютної та явної незалежності Святого Престолу, що гарантує його безспірний суверенітет на міжнародній арені, виявилася необхідність створення держави Ватикан...». Італія, згідно зі ст. 2 цього Договору, визнавала суверенітет Апостольського Престолу «як такий, що властивий його приро-

ді та відповідає його традиціям і вимогам, а також його місії у світі». Стаття 3 Договору передбачає утворення держави Ватикан, кордони якої визначаються Планом, що додається до Договору. У ст. 26 Договору говориться, що «Італія визнає Державу Місто Ватикан і суверенітет Папи над нею». Договір також скасував дію не прийнятого Святим Престолом італійського Закону про гарантії 1871 р., яким не лише визнавався духовний суверенітет Понтифіка як глави Вселенської Церкви і гарантувалася недоторканність його особи та забезпечувалося функціонування церковних інститутів, але також юридично закріплювалася конфіскація папських земель і розповсюджувалася юрисдикція італійських судів на правопорушення, скоєні в межах Ватикану, включаючи собор святого Петра. Згадані положення Договору мали для Святого Престолу основоположне значення. Виступаючи перед представниками дипломатичного корпусу у Римі після підписання Латеранських угод Папа Пій XI зазначив, що «жодна інша форма суверенітету не була визнана у світі реальною та достатньою, якщо вона не передбачає суверенітету територіального»⁵.

Отже, у випадку з Державою Містом Ватикан суверенітет не є властивістю самої територіальної одиниці або її населення, а належить іншому юридичному утворенню – Апостольському Престолу, влада якого на території Держави Міста Ватикан є верховною та єдиною, а на міжнародній арені Святий Престол є незалежним і самостійним. Така ситуація не вкладається у традиційні поняття конституційного права і становить собою особливу правову модель взаємовідносин двох інститутів, створену Латеранськими угодами.

Згідно з католицькою доктриною природа двох названих суверенітетів різна. Духовний суверенітет Святого Престолу є невід'ємною частиною його правової природи, в той час як світський суверенітет став результатом «історичного збігу обставин» та укладення Латеранського договору⁶. У цьому смислі значення світського суверенітету Святого Престолу може бути визнано другорядним, допоміжним щодо суверенітету духовного, оскільки метою світської влади Папи є забезпечення безперешкодної реалізації духовного суверенітету. На цю особливість суверенітету Святого Престолу вказував, зокрема, Папа Іоанн Павло II під час свого виступу на сесії Генеральної Асамблеї ООН 2 жовтня 1979 р.: «Територіальні межі цього суверенітету обмежені невеликою Державою Містом Ватикан, але сам по собі суверенітет обумовлений потребою папства вільно здійснювати свою місію та мати можливість вступати у зносини з будь-яким контрагентом – урядом чи міжнародною організацією»⁷.

Держава Місто Ватикан (*Stato della Citta del Vaticano*) є «головним центром християнства, резиденцією Папи Римського як глави Католицької Церкви і одночасно керівника держави Ватикан; місцезнаходженням центральних органів управління та інститутів Католицької Церкви, які називаються Римською курією»⁸. Значну частину території сучасного Ватикану займає палацово-церковний ансамбль, до якого входять собор святого Петра, оточена колонадою площа святого Петра, Апостольський палац та інші будівлі. Відповідно до принципу екстериторіальності Ватикану належать також деякі будівлі у Римі та інших італійських містах, а також літня папська резиденція Капель Гандольфо.

7 червня 1929 р. Папа Пій XI (1922–1939 рр.) проголосив Основний закон Держави Міста Ватикан. Новий Основний закон Держави Міста Ватикан був оприлюднений 26 листопада 2000 р. Папою Іоанном Павлом II (1978–2005 рр.) і набрав чинності 22 лютого 2001 року. Цей закон, подібно до конституції у будь-якій державі, має вищу юридичну силу, що безпосередньо випливає з його тексту: «у державі визнаються недійсними всі норми, які суперечать цьому Законові». Відповідно до ст. 1 Основного закону Держави Міста Ватикан «Верховний Понтифік, Суверен Держави Міста Ватикан, володіє всією повнотою законодавчої, виконавчої та судової влади»⁹. Лише Папа Римський має право в будь-який час вносити зміни до чинного Основного закону Держави Міста Ватикан або замінити його новим. У період, коли Святий Престол залишається вакантним, повноваження Папи частково реалізуються Колегією кардиналів (однак прийняті нею законодавчі акти повинні бути підтверджені новообраним Понтифіком), тоді як адміністративно-розпорядчі функції виконує кардинал-камерленго.

Законодавча влада, за винятком питань, які Папа має намір зберегти за собою або іншими інстанціями, здійснюється Папською Комісією у справах Держави Міста Ватикан (*Pontificia Commissione per lo Stato della Citta del Vaticano*), яка складається з декількох кардиналів, призначених Папою на п'ятирічний термін. Главою цієї комісії, її кардиналом-президентом, з 1984 р. є державний секретар, статус якого у Державі Місті Ватикан еквівалентний посаді прем'єр-міністра.

Виконавча влада у Державі Місті Ватикан делегована Верховним Понтифіком кардиналу-президенту (голови) Комісії у справах Держави Міста Ватикан. У виконанні його функцій кардиналу-президенту допомагають генеральний секретар і заступник генерального секретаря вищезгаданої комісії. Специфічним органом виконавчої влади міста Ватикан є «губернаторство». Голова Комісії у справах Держави Міста Ватикан представляє державу Ватикан, а представництво з питань адміністративної діяльності він може доручити генеральному секретареві Комісії, який наглядає за адміністративною роботою губернатора міста Ватикан і координує діяльність директорів із підлеглими їм установами та службами.

Судова влада здійснюється від імені Верховного Понтифіка відповідними органами, створеними ним згідно з правовим державним регламентом. Судова система включає три вищі суди Католицької Церкви, кожен з яких виконує чітко окреслені функції. Апостольська пенітенціарія здійснює відпущення гріхів, відлучення від Церкви, дає індульгенції тощо. До компетенції цього суду належать всі питання, що стосуються внутрішнього порядку в Церкві. Верховний суд Апостольської Сигнатури наглядає за дотриманням законів у діяльності церковних закладів. Суд Рота Романа є апеляційною інстанцією і здійснює судочинство стосовно юридичних та фізичних осіб Католицької Церкви, а також розглядає справи, пов'язані з подружнім

(шлюбним) правом. (Докладно ці питання висвітлюються у статті «Система церковних судів Католицької Церкви», опублікованій автором у журналі «Судова апеляція» № 2 за 2013 р.).

Консультативна роль при підготовці різних законів та в інших важливих справах належить генеральному раднику і державним радникам, які призначаються Папою на п'ятирічний термін. Ці посадові особи можуть бути вислухані Понтифіком як індивідуально, так і в складі групи.

Отже, вищенаведене свідчить, що Основний закон Держави Міста Ватикан регламентує виключно питання організації влади у державі Ватикан і не містить положень релігійного змісту. Водночас викладена вище система організації керівних органів влади Ватикану досить чітко демонструє особливості Держави Міста Ватикан як територіального утворення, що носить церковний, релігійний характер.

Держава Місто Ватикан не має кодифікованої конституції. Її замінюють, як зазначалося вище, Основний закон Держави Міста Ватикан від 22 лютого 2001 р., а також низка затверджених і офіційно оприлюднених Папою Римським після укладення Латеранських угод законодавчих актів, об'єктом правового регулювання яких виступають пов'язані з існуванням Держави Міста Ватикан відносини та функціонування на її території названих органів управління. Основоположне значення має також Латеранський договір 1929 р. у частині регулювання порядку формування та діяльності органів Римо-Католицької Церкви (до них, наприклад, належать Вселенський собор Римо-Католицької Церкви, Колегія кардиналів, Єпископський синод тощо), які одночасно входять до системи управління Ватикану¹⁰.

Все це дає змогу дійти висновку, що Держава Місто Ватикан має власний правовий порядок. Однак особливістю цього правопорядку є те, що він знаходиться у підпорядкуванні загального правопорядку Святого Престолу. Окрім того, в силу релігійної природи та підпорядкованого становища Ватикану щодо Святого Престолу функціонування Держави Міста Ватикан багато в чому пов'язано й із застосуванням положень канонічного права, що також свідчить про належність Ватикану до правового порядку Католицької Церкви під керівництвом Святого Престолу.

Таким чином, незважаючи на те, що кожен із цих інститутів – Святий Престол і Ватикан – мають свою компетенцію та правову природу, вони разом з тим органічно пов'язані один з одним, оскільки Святий Престол виступає щодо Ватикану як суверен, а главою Держави Міста Ватикан фактично та юридично може бути лише Папа Римський, який, у свою чергу, є фізичним носієм компетенції Апостольського Престолу. Католицькі юристи не вважають таку ситуацію новелою в теорії держави та права і, застосовуючи аналогію, говорять про її схожість з прикладами належності монарху суверенітету щодо держави та підданих.

У католицькій доктрині з питання міжнародної правосуб'єктності Держави Міста Ватикан остання завжди розглядається як держава, хоча й зі своїми деякими особливостями. Державою Ватикан названий у Латеранському договорі, у титулі Папи Римського, у договорах про приєднання до семи міжнародних міжурядових організацій тощо. Говорячи про правову природу Ватикану та порівнюючи її з природою традиційних держав, католицькі вчені застосовують аналогію. Суть цього прийому полягає в тому, що відносини між Ватиканом, з одного боку, та світськими державами, з іншого, за своєю природою є схожими, аналогічними, але не ідентичними тим, які існують між світськими державами. Тому до цих відносин у силу їх схожості можуть застосовуватися одні й ті ж правила міжнародного спілкування¹¹. Представництво Держави Міста Ватикан у відносинах з іноземними державами та в інших питаннях міжнародного права, відповідно до ст. 2 Основного закону Держави Міста Ватикан, закріплено за Верховним Понтифіком і здійснюється через Державний секретаріат.

За формою правління Держава Місто Ватикан є виборною абсолютною теократичною монархією. Проте це не означає, що Папа Римський є авторитарною особою, яка приймає довільні рішення, керуючись лише власною волею та розумінням. Навпаки, Римський Понтифік є охоронцем традиції віровчення, він пов'язаний фундаментальним устроєм Церкви, обрядами, визначеннями, які давалися на II Ватиканському та попередніх соборах тощо. Папа є, передусім Понтифіком і лише в силу даного факту володіє абсолютною владою на території Ватикану. Іншими словами, Папа Римський є главою релігійного культу і в результаті цього – главою, сувереном Держави Міста Ватикан, а не навпаки. Про це свідчить, як ми могли пересвідчитися, і порядок найменувань посад у титулі Римського Понтифіка. Він є не просто керівником, а церковним ієрархом, а це, в свою чергу, означає, що діяти він може виключно як глава Церкви, а не як керівник іншого, нехай у чомусь і подібного соціального інституту.

¹ Католическая энциклопедия. Том 3. – М.: Изд-во Францисканцев, 2007. – 1910 с. – С. 1248.

² *Wynen Arthur*. Rechts- und insbesondere die Vermögensfähigkeit des Apostolischen Stuhles nach internationalem Recht. Freiburg im Breisgau: Herder and Co. G.m.b. H. Verlagsbuchhandlung, 1920. – 357 s. – S. 55.

³ Кодекс канонического права [пер. с латинского А. Н. Ковалея]. – М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. – 624 с. – С. 169.

⁴ *Fonzi F*. Documenti per la storia dei Patti lateranensi // *Rivista di storia della chiesa in Italia* 2 (1965). – P. 403–435.

⁵ *Treaty and Concordat between the Holy See and Italy / National Catholic Welfare Conference*. – Washington, DC. – P. 37–56.

⁶ *Okolo Jude M. T*. The Holy See: a Moral Person. The juridical nature of the Holy See in the light of the present Code of Canon Law. – Romae, 1990. – 422 p. – P. 175.

⁷ *Neonan James-Charles, Jr*. The Church Visible. The Ceremonial Life and Protocol of the Roman Catholic Church / James-Charles Neonan, Jr., 1996. – 394 p. – P. 91.

⁸ Католическая энциклопедия. Том 1. – 2001. – 1906 с. – С. 847.

⁹ Основной закон Государства Города Ватикан от 22 февраля 2001 г. // Журнал российского права. – 2002. – № 9. – С. 128–130.

¹⁰ *Виноградов В. А.* Основы государственного устройства Государства Города Ватикан / В. А. Виноградов // Журнал российского права. – 2002. – № 9. – С. 120–127.

¹¹ *Ковальський Н. А.* Католицизм і міжнародні відносини / Н. А. Ковальський, І. М. Иванова. – М. : Міжнародні відносини, 1989. – 272 с. – С. 21.

Резюме

Отрош М. І. Папа Римський як суверен Держави Міста Ватикан.

У статті досліджуються питання суверенітету Папи Римського над Державою Містом Ватикан, у якій Верховному понтифіку Католицької Церкви належить вся повнота законодавчої, виконавчої і судової влади. Аналізуються відповідні положення Основного закону Держави Міста Ватикан 2001 р. та Латеранського договору 1929 р., що стосуються створення та функціонування Держави Міста Ватикан і відповідних органів влади на її території.

Ключові слова: Суверен Держави Міста Ватикан, Основний закон Держави Міста Ватикан, законодавча влада суверена Держави Міста Ватикан, виконавча влада суверена Держави Міста Ватикан, судова влада суверена Держави Міста Ватикан, представництво Держави Міста Ватикан у відносинах з іноземними державами.

Резюме

Отрош М. И. Папа Римский как суверен Государства Города Ватикан.

В статье исследуются вопросы суверенитета Папы Римского над Государством Городом Ватикан, в котором Верховному понтифику Католической Церкви принадлежит вся полнота законодательной, исполнительной и судебной власти. Анализируются соответствующие положения Основного закона Государства Города Ватикан 2001 г. и Латеранского договора 1929 г., касающиеся создания и функционирования Государства Города Ватикан и соответствующих органов власти на его территории.

Ключевые слова: Суверен Государства Города Ватикан, Основной закон Государства Города Ватикан, законодательная власть суверена Государства Города Ватикан, исполнительная власть суверена Государства Города Ватикан, судебная власть суверена Государства Города Ватикан, представительство Государства Города Ватикан в отношениях с иностранными государствами.

Summary

Otrosh M. The Pope as the sovereign of the Vatican City State.

The article is devoted to the research of the sovereignty of the Pope over the Vatican City State, where the Supreme Pontiff of the Catholic Church possesses the full range of the legislative, executive and judicial powers. The article explores the provisions of the Fundamental Law of the Vatican City State (2001) and the Lateran Treaty (1929) dealing with formation and functioning of the Vatican City State as well as the corresponding authorities located in its area.

Key words: the sovereign of the Vatican City State, the Fundamental Law of the Vatican City State, the legislative power of the sovereign of the Vatican City State, the executive power of the sovereign of the Vatican City State, the judicial power of the sovereign of the Vatican City State, representation of the Vatican City State in relations with the foreign states.

Отримано 13.05.2013

УДК 341.231.14

Т. В. ТРЕТЬЯКОВА

Вікторія Григорівна Третьякова, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент, доцент Університету сучасних знань, заслужений юрист України

ПРО ФОРМУВАННЯ ПРОВІДНИХ ЕЛЕМЕНТІВ МІЖНАРОДНОГО БІОЕТИЧНОГО ПРАВА: ГЛОБАЛЬНОГО БІОЕТИЧНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ, ГЛОБАЛЬНОЇ БІОЕТИЧНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ, ГЛОБАЛЬНОГО БІОЕТИКО-ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ БІОЕТИКО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Для забезпечення в реальному житті дотримання, охорони та захисту біоетичних прав людини, їх справжньою запорукою і гарантом може стати тільки добре розвинене і по-справжньому «біоетичне» громадянське суспільство, яке буде спроможне забезпечити збереження цілісності та життєздатності людського генофонду, цілісності та якості органічного середовища та природного оточення людини. Тільки в «біоетичному громадянському суспільстві» можуть бути створені оптимальні умови для кожної особи в частині її самовизначення та самореалізації, для забезпечення її автономії та незалежності від будь-якого неправомірного втручання, для усвідомлення нею природності біоетичних прав та свобод людини. Розбудувати таке

© Т. В. Третьякова, 2013